

Problem daty kanonizacji męczenników wileńskich Antoniego, Jana i Eustachego

The Problem of the Date of Canonization of the Vilnius Martyrs
Anthony, John and Eustathius

Antoni Mironowicz

Uniwersytet w Białymstoku, Białystok, Polska

0000-0001-7856-2191

amir@uwb.edu.pl

Abstract:	The article focuses on the date and circumstances of the canonization of the Vilnius martyrs: Anthony, John, and Eustathius. The Vilnius martyrs were canonized in 1364, when Alexy was the Metropolitan of Kiev, and the Patriarchate of Constantinople approved the canonization ten years later. This was done by the patriarchal synod headed by Patriarch Philotheos.
Streszczenie:	Artykuł koncentruje się na dacie i okolicznościach kanonizacji męczenników wileńskich Antoniego, Jana i Eustachego. Męczenników wileńskich kanonizowano w 1364 roku, kiedy metropolitą kijowskim był Aleksy, a patriarchat konstantynopolański zatwierdził ową kanonizację dziesięć lat później. Uczynił to synod patriarchalny na czele z patriarchą Filoteuszem.
Keywords:	martyrs Anthony, John, and Eustathius, the date of the canonization, Vilnius
Słowa kluczowe:	męczennicy Antoni, Jan i Eustachy, data kanonizacji, Wilno
Cite this article / Cytowanie:	Mironowicz, A., (2025). The Problem of the Date of Canonization of the Vilnius Martyrs Anthony, John and Eustathius. Elpis, 27: 75–81. https://doi.org/10.15290/elpis.2025.27.06
Licence / Licencja:	© Copyright 2025 Antoni Mironowicz

Żywot świętych męczenników wileńskich znajduje się w wielu redakcjach, z których najbardziej wiarygodna została spisana przez Michała Balsamonosa na okoliczność ich kanonizacji (Μιχαήλ Βαλαμώνας) (Paprocki, 1991, s. 9; Pawluczuk, 2019, s. 20–21)¹. Choć mamy wiele wersji żywotów świętych, to żaden z nich nie podaje daty ich kanonizacji ani też okoliczności, w jakich ona nastąpiła. Daty kanonizacji nie można wyjaśnić bez uwzględnienia faktów związanych z życiem męczenników i ich tragiczną śmiercią. Nie bez znaczenia była sytuacja polityczno-religijna w Wielkim Księstwie Litewskim, która wpłynęła na podstawę ówczesnej elity politycznej i hierarchii cerkiewnej. Święci Antoni, Jan i Eustachy (przed przyjęciem chrztu odpowiednio Kruglec, Nieżyło i Kumiec), dworzanie wielkiego księcia

¹ Tekst został napisany w języku greckim, a następnie był wielokrotnie przetłumaczony na język cerkiewnosłowiański.

litewskiego Olgierda Giedyminowicza (1345–1377), przyjęli chrzest z rąk mnicha Nestora, spowiednika Anny Marii, księżnej witebskiej, pierwszej żony panującego, wyznawczyni prawosławia. Według tradycji chrzest dokonał się w cerkwi św. Paraskiewy w Wilnie (Charkiewicz, 2017; Meyendorf, 1993, s. 4–5). Olgierd początkowo tolerował fakt przyjęcia chrześcijaństwa przez swoich dworzan, jednak oczekiwał, że będą oni stosować się do zwyczajów przyjętych na dworze. Chciał uniknąć konfliktu z pogańskimi kapłanami i zwolennikami dawnych wierzeń litewskich. Księżę godził się na działalność duszpasterską spowiednika księżnej Anny Marii, zezwolił na wybudowanie cerkwi w Witebsku i Wilnie (św. Paraskiewy, Przeniesienia Relikwii św. Mikołaja).

Zmiana stosunku wielkiego księcia do chrześcijan nastąpiła po śmierci księżnej Anny Marii w 1346 roku. Olgierd Giedyminowicz zażądał wówczas przestrzegania niektórych obrzędów pogańskich. Dworzanie wielkiego księcia Antoni, Jan i Eustachy publicznie odmówili respektowania pogańskich zwyczajów panujących na litewskim dworze, przez co zostali wtrąceni do więzienia, a po kilkukrotnej odmowie odstąpienia od chrześcijaństwa zostali straceni przez powieszenie. Jako pierwszego stracono Antoniego, który 14 kwietnia 1347 roku został powieszony na dębie w gaju na wzgórzu, na skraju Wilna, na oczach brata Jana, który po raz ostatni otrzymał możliwość uratowania swojego życia w zamian za powrót do pogaństwa. Nie uczynił tak jednak i dziesięć dni później zginął w ten sam sposób w tym samym miejscu, co Antoni. Szczątki braci zostały przeniesione przez innych chrześcijan do cerkwi Przeniesienia Relikwii św. Mikołaja w Wilnie i tam w tajemnicy pochowane (Baronas, 2001, s. 79–80). Trzeci z męczenników, Eustachy, był również dworzaninem wielkiego księcia Olgierda, ochrzczonym w tajemnicy przez mnicha Nestora. Eustachy został wtrącony do więzienia, gdy odmówił spożycia mięsa w czasie postu i został skazany na śmierć przez powieszenie. Wyrok wykonano 13 grudnia 1347 roku. Trzy dni później chrześcijanie, przy pomocy syna Olgierda, księcia połockiego Andrzeja, przenieśli jego ciało do grobu w cerkwi Przeniesienia Relikwii św. Mikołaja w Wilnie, gdzie spoczywali Antoni i Jan (*Stradaniâ sv. Vilenskih mučenikov*, 1911; Florâ, Šlevis, 2001, s. 666). Po męczeństwie Antoniego, Jana i Eustachego na Litwie zaprzestano prześladowań chrześcijan (Baronas, 2001, s. 80–81).

Kult świętych męczenników zaczął rozwijać się na terenie Wilna już po 1350 roku, kiedy Olgierd ożenił się po raz drugi z księżniczką twerską Julianną (1325–1391). Julianna była córką tragicznie zmarłego na terenie Złotej Ordy Aleksandra Michałowicza, wielkiego księcia twerskiego (1326–1339). Dwór jego małżonki stał się ważnym ośrodkiem prawosławia. Z jej protekcji chrześcijanie zdołali uzyskać prawo własności miejsca, gdzie powieszono Jana, Antoniego i Eustachego, a następnie zbudować tam cerkiew Trójcy Świętej. Według tradycji ołtarz świątyni usytuowano dokładnie w miejscu ich egzekucji. Do tej cerkwi miały trafić relikwie świętych męczenników. W krótkim czasie powstał monaster pod tym samym wezwaniem. O obecności mnichów prawosławnych w Wilnie wspominają latopisy z 1391 roku, informując przy tym o klasztorze przy cerkwi Trójcy Świętej (Meendorf, 1993; Baronas, 2000; Florâ, Šlevis, 2001, s. 666–667; Chomik, 2011, s. 81–91).

Pierwsza świątynia prawosławna na miejscu późniejszej jurydyki metropolitarnej została zbudowana w 1347 roku przez wielkiego księcia Olgierda Giedyminowicza. Budowa świątyni wiąże się z wydarzeniami związanymi z męczeńską śmiercią męczenników wileńskich Antoniego, Jana i Eustachego. Budowę świątyni należy łączyć z początkiem ich kultu. Miejsce męczeństwa Antoniego,

Jana i Eustachego wkrótce stało się obiektem pielgrzymek licznie osiedlającej się prawosławnej ludności ruskiej. Z tego powodu tę część miasta i terenów pozamiejskich zaczęto nazywać „Ruską” i „Ostrą” od znajdującej się tam bramy wjazdowej. To wówczas księżna Juliana ufundowała drewnianą cerkiew św. Trójcy i założyła przy niej monaster. Drugim miejscem osadnictwa ruskiego na terenie Wilna było „Zarecze”, które znajdowało się na wschód od ulicy Wielkiej do rzeki Wilejki i za nią. Tam powstawały nowe cerkwie prawosławne, o których istnieniu dowiadujemy się z nazw ulic i dokumentów archiwalnych. Według najnowszych badań, do 1382 roku, to jest do objęcia pełnej władzy przez Władysława Jagiełłę (1382–1434), na terenie Wilna znajdowało się dwanaście cerkwi prawosławnych. Źródła potwierdzają funkcjonowanie świątyń: Spaskiej (Przemienienia Pańskiego), Pokrowskiej (Opieki Matki Bożej), św. Jana Chrzciela, Michała Archanioła, św. Katarzyny, Przeniesienia Relikwii św. Mikołaja, św. Proroka Eliasza, Narodzenia Chrystusa, Piatnickiej (św. Paraskiewy), św. św. Kosmy i Damiana, św. św. Piotra i Pawła, św. Jerzego. Wśród nich główną świątynią była cerkiew soborowa Preczystej (Narodzenia NMP) (Wizerunki, 1841, s. 36–45; Pawluczuk, 2014, s. 50–51).

Wielki książę litewski Olgierd Giedyminowicz dążył do ustanowienia niezależnej struktury cerkiewnej. W kontekście opisywanych wyżej wydarzeń wydaje się, że reaktywowanie metropolii litewskiej ma ścisły związek z rozwojem kultu świętych męczenników wileńskich – Antoniego, Jana i Eustachego. Kanonizacja męczenników wileńskich nastąpiła w 1364 roku, kiedy metropolitą kijowskim i włodzimierskim był Aleksy (1354–1378). Wtedy też powstał pierwszy opis męczeństwa Jana, Antoniego i Eustachego przed kanonizacją. Jego anonimowy autor (podpisujący się tylko imieniem Dymitr) twierdził, że poznał opisywane wydarzenia od ludzi, którzy podróżowali na Litwę. Zwolennikiem kanonizacji był również metropolita litewski Roman (1354–1361). Synod patriarchalny, który odbył się na przełomie 1355 i 1356 roku pod przewodnictwem cesarza, z udziałem dwóch metropolitów, przyznał metropolię kijowską Aleksemu, a litewską Romanowi. Roman otrzymał tytuł metropolity Litwy i Wołynia z biskupstwami nowogródzkim, połockim i briańskim (Golubinskij, 1901, s. 179, 191; Mironowicz, 2003, s. 129–131). W związku z tym, że metropolita Roman zmarł w 1361 roku, kanonizacji dokonał metropolita Aleksy (Ogickij, 1984, s. 226–246; Meyendorff, 1990, s. 3–6; Pawluczuk, 2019, s. 21–22).

Przeciwko dacie kanonizacji męczenników wileńskich w 1364 roku wystąpiło wielu badaczy, sugerując, że nie nastąpiła ona w XIV wieku z inicjatywy metropolity kijowskiego Aleksego, a uczynił to dopiero sobór w Moskwie w 1547 roku (Chodyncki, 1927, s. 417–451; Ochmański, 1982, s. 67–68; Baronas, 2001, s. 76, 79–80, 90; Chomik, 2011, s. 82–83). W związku z powyższym, kult świętych Antoniego, Jana i Eustachego pojawiłby się najpierw na terytorium Wielkiego Księstwa Moskiewskiego, a dopiero później w Wielkim Księstwie Litewskim. Pogląd ten jest całkowicie nieuzasadniony, ponieważ żywoty świętych Antoniego, Jana i Eustachego były powszechnie znane na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego już w czasach panowania księcia Olgierda. Męczeństwo świętych wileńskich było również znane na terenie Bizancjum. Patriarcha carogrodzki Filoteusz Kokkinosa Czerwony (1354–1355, 1364–1376) sprowadził w 1374 roku relikwie świętych wileńskich do Konstantynopola. Michał Balsamonos napisał w Salonikach z polecenia patriarchy specjalny synaksarion ku ich czci (*Ὁ νεομάρτυς Ἀντώνιος ὁ Καπεώτης*, 2006, s. 15; Miklosich, I. Müller, 1860, s. 523–524; Baronas, 2000, s. 200–243)². W 1374 roku

² Synaksarion, synaksariusz (gr. *Συναξάριον*, od słowa *συναγειν* – zbierać razem) – księga, zawierająca krótkie życiorysy świętych na każdy dzień roku liturgicznego.

zostali oni ponownie kanonizowani przez patriarchę Konstantynopola Filoteusza, z zezwoleniem na kult lokalny na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego. W Konstantynopolu relikwie męczenników umieszczono w głównej katedrze Mądrości Bożej (Hagia Sophia) (Meyendorff, 1990, s. 10; Baronas, 2001, s. 78; Paprocki, 1991, s. 10–11; Florâ, Šlevis, 2001, s. 667).

O kulcie męczenników wileńskich już w II połowie XIV wieku świadczy fakt, że fragmenty relikwii Jana, Antoniego i Eustachego znalazły się w krzyżu podarowanym przez patriarchę Filoteusza Sergiuszowi z Radoneża w 1377 roku (Florâ, Šlevis, 2001, s. 667). W ocenie Johna Meyendorffa kanonizacja męczenników wileńskich w Konstantynopolu nastąpiła za sprawą starań samego wielkiego księcia Olgierda, który chciał ułożyć na nowo stosunki z prawosławnymi mieszkańcami Wielkiego Księstwa Litewskiego w obliczu ciągłych wojen z Moskwą (Meyendorff, 1990, s. 9–10). Wyrazem tych dążeń były również próby trwałego ustanowienia odrębnej prawosławnej metropolii litewskiej. Zgadzając się na kanonizację męczenników wileńskich, patriarcha Filoteusz zamierzał wzmocnić Cerkiew prawosławną w Wielkim Księstwie Litewskim (Mironowicz, 2003, s. 139). Rozwojowi kultu świętych Antoniego, Jana i Eustachego sprzyjali pochodzący z Bałkanów metropolici kijowscy Cyprian i Grzegorz Cambłak (1415–1419) (Baronas, 2001, s. 84; Mironowicz, 2025, s. 579–600). Metropolita litewski Cyprian (1375–1381, 1382–1389) został wkrótce zwierzchnikiem metropolii kijowskiej. Godność tę pełnił w latach 1377–1406.

Po upadku Cesarstwa Bizantyjskiego dzięki staraniom metropolitów kijowskich relikwie męczenników powróciły w końcu XV wieku z Konstantynopola do Wilna (*Ο νεομάρτυς Ἀντώνιος ὁ Καρεώτης*, 2006, s. 24–25; Rogov, 1978, s. 188–189; Mironowicz, 1996, s. 85–87). W dokumentach soboru moskiewskiego z 1547 roku nie ma żadnych informacji o męczennikach wileńskich. Tymczasem już sobór prawosławny w Wilnie w 1514 roku, który kanonizował Elizeusza Ławryszewskiego i przez tę kanonizację doprowadził do rozwoju jego kultu na całym obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego, podkreślił rolę świętych męczenników w życiu Cerkwi, a zwłaszcza męczenników wileńskich, Antoniego, Jana i Eustachego (Mironowicz, 2014, s. 71–82; Mironowicz, 2015, s. 37–42). Dopiero później metropolita moskiewski Makary (1542–1563) oficjalnie rozszerzył kult męczenników wileńskich na obszar Wielkiego Księstwa Moskiewskiego. W 1549 roku metropolita moskiewski Makary ogłosił męczenników wileńskich świętymi na terenie wszystkich ziem ruskich (Charkiewicz, 2017, s. 11).

W Wielkim Księstwie Litewskim kult męczenników był popularny, o czym świadczą liczne żywoty świętych wileńskich zamieszczone w synaksarionach i prologach³. W *Prologu* z końca XV wieku powstałym i przechowywanym w monasterze supraskim na miesiąc marzec-sierpień⁴ oraz w *Prologu* z początków XVI wieku znajdują się żywoty męczenników wileńskich pod datą 14 kwietnia⁵. Z kolei

³ Prolog (od gr. *πρόλογος*) – księga liturgiczna, podobna w treści do Synaksarionu, zawierająca w zwięzłej formie żywoty świętych oraz pouczające homilie Bazylego Wielkiego (329–379) i Jana Chryzostoma. W słowiańskiej wersji tekstu greckiego Synaksarion został uzupełniony poprzez dodanie świętych słowiańskich. Prolog wierszowany – zawiera krótkie żywoty świętych spisane w formie wierszowanej i uzupełnione troparionem do świętego.

⁴ Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, F. 19–100; *Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych*, oprac. Antoni Mironowicz, Białystok 2014, s. 215–218.

⁵ Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, F. 19–98, k. 308v–311; *Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych*, oprac. A. Mironowicz, Białystok 2014, s. 208–211.

w *Prologu* obejmującym miesiące wrzesień–luty, datowanym na rok 1512, znajduje się żywot męczenników wileńskich pod datą 14 stycznia (według kalendarza juliańskiego)⁶. Kult męczenników wileńskich rozwijał się również w monasterach słuckich i na Bałkanach (Baronas, 2001, s. 75–76; Naumow, 1996, s. 61; Florâ, Šlevis, 2001, s. 668; Chomik, 2011, s. 83–84). Reasumując, męczenników wileńskich kanonizowano już w 1364 roku, kiedy metropolitą kijowskim był Aleksy, a patriarchat carogrodzki zatwierdził kanonizację dziesięć lat później. Uczynił to synod patriarszy na czele z patriarchą Filoteuszem.

Początkowo ośrodkiem kultu męczenników wileńskich była cerkiew Trójcy Świętej w Wilnie wraz z monasterem, które powstały na miejscu egzekucji męczenników. Po przejęciu klasztoru przez uniów głównym centrum kultu Antoniego, Jana i Eustachego stał się monaster Ducha Świętego w Wilnie. W 1655 roku po zajęciu Wilna przez wojska rosyjskie relikwie zostały przeniesione do soboru prawosławnego monasteru Św. Ducha. Po wycofaniu się wojsk rosyjskich z Wilna przełożony klasztoru archimandryta Józef Nielubowicz Tukalski, późniejszy władca białoruski (1661–1663), nakazał ukryć je w zamkniętej pieczarze pod ołtarzem cerkwi monasterskiej (Florâ, Šlevis, 2001, s. 667). Tam znajdowały się one do 1814 roku. W 1826 roku na polecenie cara Mikołaja I (1825–1855) komisja potwierdziła ich autentyczność, zezwalając na kult powszechny. W 1851 roku metropolita wileński i litewski Józef Siemaszko (1839–1868) polecił utworzyć w podziemiach cerkwi Św. Ducha drugą świątynię, gdzie przeniesione zostały relikwie świętych męczenników wileńskich. W 1915 roku arcybiskup wileński i litewski Tichon (1913–1917), nakazał przewieźć relikwie męczenników do monasteru Dońskiego w Moskwie (Florâ, Šlevis, 2001, s. 668).

Wybuch rewolucji bolszewickiej w 1917 roku spowodował zamknięcie monasteru, a relikwie jako eksponat trafiły do muzeum religii i ateizmu w Moskwie. Dopiero w 1946 roku władze radzieckie zgodziły się zwrócić relikwie wileńskiemu monasterowi Świętego Ducha. Uroczysty powrót świętych Antoniego, Jana i Eustachego do Wilna miał miejsce 26 lipca 1946 roku. Dzień ten jest obecnie obchodzony jako święto ponownego odnalezienia relikwii męczenników wileńskich. W latach 1946–1949 relikwie znajdowały się za prawym kłosem w cerkwi Św. Ducha, następnie do 1997 roku ponownie w podziemnej cerkwi pod główną świątynią monasteru Św. Ducha, kiedy decyzją metropolity wileńskiego i litewskiego Chryzostoma (1990–2010) relikwie zostały umieszczone pośrodku soboru monasteru Św. Ducha (Šlevis, 2006, s. 31–32). Męczennicy Antoni, Jan i Eustachy są uważani przez mieszkańców Litwy za swoich świętych patronów. Kult męczenników Antoniego, Jana i Eustachego jest popularny również wśród wiernych prawosławnych na Białorusi, w Serbii i w Polsce.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, F. 19–95, k. 491–514; F. 19–98, k. 308v–311; F. 19–100.

⁶ Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, F. 19–95, k. 491–514; *Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych*, oprac. A. Mironowicz, Białystok 2014, s. 196–199.

Źródła drukowane

- Miklosich, F., Müller, I. (1860). *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*. t. I. Vindobonae.
- Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych*. (2014). oprac. A. Mironowicz, Białystok: s. 196–218.
- Wizerunki i Roztrząsania Naukowe. Poczet Nowy Drugi*. (1841). (t. 22, s. 36–45). Wilno: s. 1–245.
- Ὁ νεομάρτυς Ἀντώνιος ὁ Καρεώτης. (2006) W: Ἀντώνιος Αἰμίλιος Ταχιάος, Ἀγνωστὴ Ἀθλῶνιτες νεομάρτυρες, Ἀγιορειτικὴ βιβλιοθήκη, (s. 15, 24–25). Ἅγιον Ὅρος.

Literatura

- Baronas, D. (2001). *Po povodu literaturnoj istorii Mučeniâ greh vilenskih mučenikov*. W: W. Stępnia-Minczewska i A. Naumow (red.). *Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne*, t. III. Kraków, s. 75–84.
- Baronas, D. (2000). *Trys Vilniaus Kankiniai: Syvenymas ir istorija*. Vilnius.
- Charkiewicz, J. (2017). *Święci męczennicy wileńscy*. „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego”, s. 10–11.
- Chodyncki, K. (1927). *Geneza i rozwój legendy o trzech męczennikach wileńskich*, „Ateneum Wileńskie”, 13, s. 417–451.
- Chomik, P. (2011). *Trzej wileńscy męczennicy i początki monasteru św. Trójcy w Wilnie*, „Studia Podlaskie”, XIX, s. 81–91.
- Florâ, B. N., Šlevis, G. (2001). *Antonij, Ioann i Evstafij*, W: *Pravoslavnaâ Enciklopediâ*, t. II. Moskva, s. 666–668.
- Golubinskij, E. (1901). *Istoriâ russkoj cerkvi*, t. I. Moskva.
- Meendorf, I. (1993). *Try Litoŭskiâ mučaniki: Vizantyâ i Litva u 14 st.* W: *Pravaslaŭe u Belarusi i ŭ svece*. Minsk. s. 4–6.
- Meyendorff, J. (1990). *Trzej wileńscy męczennicy. Bizancjum i Litwa w XIV wieku*, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego”, 20(3), s. 3–10.
- Mironowicz, A. (2025). *Grzegorz Camblak na terenie Wielkiego księstwa Litewskiego i jego spuścizna literacka*, „Cyrillo-Methodian Studies”, 35, s. 579–600.
- Mironowicz, A. (2003). *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*. Białystok.
- Mironowicz, A. (2014). *Sobory wileńskie 1509 i 1514 roku*. „Latopisy Akademii Supraskiej”, 5, s. 71–82.
- Mironowicz, A. (2015). *500-letnia rocznica kanonizacji św. Elizeusza Ławryszowskiego na soborze w Wilnie w 1514 roku*. „Elpis”, 29(42), 37–42.
- Mironowicz, A. (1996). *Święci w Kościele prawosławnym na Białorusi*. W: E. Feliksiak, A. Mironowicz. (red.), *Wilno i kresy północno-wschodnie. Historia i ludzkie losy*, t. I. Białystok, s. 85–87.
- Naumow, A. (1996). *Wiara i historia. Z dziejów literatury wschodniosłowiańskiej na ziemiach polsko-litewskich*. Kraków.
- Ochmański, J. (1982). *Historia Litwy*. Warszawa–Wrocław.
- Ogickij, D. P. (1984). *K istorii vilenskih mučenikov*. „Bogoslovskie trudy”, 25, 226–246.
- Paprocki, H. (1991). *Wileńscy męczennicy*. „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego”, 21(z. 3), s. 9–11.
- Pawluczuk, U. (2014). *Osiemnastowieczne Wilno – miasto wielu religii i narodów*. Białystok.
- Pawluczuk, U. (2019). *Wileński monaster św. Ducha w dziejach Kościoła prawosławnego*. Białystok.

Rogov, A.I. (1978). *Literaturnye svâzi Belorussii s balkanskimi stranami v XV–XVI vv.* W: *Slavânskie literatury. VIII Meždunarodnyj s'ezd slavistov, Zagreb-Lûblâna, sentâbr' 1978 g. Doklady sovetskoj delegacii.* Moskva, s. 188–189.

Stradaniâ sv. Vilenskih mučenikov i čudotvorcev Antoniâ, Ioanna i Evstafiâ. (1911). Vil'na.

Šlevis, G. (2006). *Pravoslavnye hramy Litvy.* Vilnius: Svâto-Duhov Monastyr.

ROZMIAR ARTYKUŁU: 0,5 ARKUSZA WYDAWNICZEGO